

Summary

Kovalev Evgen. The interpretation of the concept of values. The historical aspect.

The article deals with a variety of interpretations of the concept of values in philosophy from ancient times to the present. Analyze the rest of this development concept that is both diverse alternative theoretical approaches and concepts, and on a subjective level. A process of domain concept property status of philosophical categories. The estimation of the system of values, which are formed and transformed in the historical development of mankind in every historical era, and is characterized by its own specific set and hierarchy of values, which again demonstrates diversity interpretations of the concept of value, occupying one of the main and key places in modern philosophical thought.

Keywords: *existence, value, the objectification of values, axiology, historical epochs.*

УДК 378.4

Сергій КУРБАТОВ

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ Й СПЕЦИФІКА ПЕРШИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

У статті, спираючись як на класичні джерела, так і на сучасну, переважно англомовну, літературу, розглядаються історичні умови виникнення перших європейських університетів та їх організаційна та інституційна специфіка. Автор пропонує поглянути на ці університети у темпоральному та просторовому контексті.

Ключові слова: *університет, інтелектуал, темпоральний контекст, просторовий контекст.*

Постановка проблеми. З часів Пізнього Середньовіччя і до часів сьогодення університет є неодмінним атрибутом європейської цивілізації та однією з її найстаріших соціальних інституцій. У зв'язку з цим виникає необхідність проаналізувати процес виникнення університету та його організаційно-інституційну специфіку в перші сторіччя існування.

Аналіз актуальних досліджень. Серед класичних праць, присвячених виникненню університету, слід у першу чергу назвати книги Жака Ле Гоффа "Інтелектуали в Середні віки" [1] та Алана Коббана "Університети Середньовіччя: їх розвиток та організація" [11]. Своєрідним підсумком розгляду проблеми виникнення університетів у ХХ сторіччі став перший том "Історії університетів в Європі", який було надруковано в 1992 році за редакцією Вальтера Рюєга. Специфіці перших університетів з точки зору процесу виробництва знань присвячено монографію Альде Геуне [13]. Чудовим аналізом процесу виникнення

університету на прикладі Паризького університету є щойно надрукована стаття Елке Вейка [18]. Ґрунтовне дослідження історичних трансформацій університетської місії було запропоноване в науковій розвідці Джона Скотта [17]. Взаємодія перших університетів з державними інституціями висвітлена в статті Філіса Рідлі [18]. Соціологічний портрет ідеального університетського викладача епохи Середньовіччя спробував реконструювати Естрік Габріел [12].

Мета статті. Спираючись переважно на сучасні англомовні дослідження, автор ставить за мету створення синтетичної картини процесу виникнення перших європейських університетів та розгляд їх інституціональної й організаційної специфіки в темпоральному та просторовому контекстах.

Виклад основного матеріалу. Офіційно першим серед європейських університетів вважається Болонський університет. Ця першість несе важливе символічне навантаження, адже претендує на те, що саме тут, у містичній точці *ab origine*, у згорнутому вигляді містяться подальші перипетії університетського розвитку або їх значна частина. Тож високий статус знання, що існував упродовж практично всієї епохи Середньовіччя, нарешті знаходить цілком адекватну соціальну інституцію. Та сама дата, 1088 рік, є, як вважає Вальтер Рюег, дещо умовною: “Цю дату було визначено спеціальною комісією на чолі з Джозуе Кардуччі як найбільш прийнятну для святкування грандіозного ювілею за участі королівської родини та ректорів університетів з усього світу. Мета цього святкування полягала у привнесенні в свідомість італійців та людства того факту, що остаточно не завершене об’єднання країни легітимізується та спирається на вісім віків традиції вільного викладання та дослідження в Університеті Болоньї, а також на національне та світове значення цієї традиції” [10, с. 4].

Заради історичної справедливості слід зазначити, що вищі освітні заклади університетського типу з’явилися значно раніше. Так Константинопольський університет “Пандідактеріон” було засновано ще в 425 році. Пізніше у Північній Африці з’являються Університет Аль-Карауїн у Фесі, на території нинішнього Марокко, заснований у 859 році, та Аль-Азгарський університет у Каїрі. Єгипет заснований у 972 році. Взагалі ж, як зазначає Альде Геуне: “Більш ніж 3 000 тисячі років розвитку різноманітних цивілізацій включає в себе процвітання різноманітних вищих форм навчання” [13, с. 38]. А Алан Коббан констатує: “Середньовічний університет був автентичним продуктом Західної Європи. Класичні цивілізації не мали аналогу цієї привілейованої корпоративної асоціації магістрів та студентів із їх статутами, печатками та адміністративною машиною, сталим розкладом занять і порядком присудження ступенів. Центри вищої освіти, такі як філософська школа

в Афінах IV ст. до н.е., юридичні школи Бейруту, які процвітали між III та серединою VI сторіччя, або ж Імператорський університет Константинополя, який був заснований у 425 році та безперервно працював до 1453 року, можливо, деякими рисами, наприклад, системою організації та регулярними курсами навчання, нагадують середньовічні університети. Але в цілому особливі риси середньовічних університетів не були присутні ні в одній із попередніх інституційних форм. Тож не існує ніякої органічної спадкоємності між університетами, які виникли наприкінці XII століття, та грецькими, римськими, візантійськими та арабськими школами” [11, с. 21–22].

Та як звернув тут особливу увагу на освітні інституції арабського світу, які стали запорукою трансляції античної спадщини в Європу, наочно демонструючи суперечливий та багатовимірний характер всесвітньої історії. Дійсно, арабський світ “зберіг” та “повернув” Європі значну частину античної спадщини, зокрема твори Арістотеля, таким чином сприяючи синтезу, використовуючи метафору Льва Шестова, “Афін” та “Єрусалима” (“протягом багатьох століть кращі представники людського духу гнали від себе всі спроби протиставлення Афін Єрусалиму, завжди натхненно підтримували “та” і настирливо гасили “або” [8]), під знаком якого розгортається подальший розвиток нашої цивілізації. Як зазначає Карл Ясперс: “Пророцька релігія іудеїв була звільненням від магії, речової трансценденції, звільненням радикальним, як ніде у світі. Греки ж створили якість розрізнення, пластичність образів, послідовність у раціональному, на той час ніде у світі не досягнуту. Християнство здійснило перетворення зовнішньої трансценденції у внутрішні відчуття, те, що було відомо в Індії та Китаї, – з тією різницею, однак, що християнство пов’язало це здійснення з іманентним світом, і, тим самим, створило у своїх послідовників відчуття постійного неспокою, поставив перед ними завдання християнського перевтілення світу” [9, с. 96]. Отже, на цьому навантаженому сенсами та парадигмами перехресті античності та християнства і постає університет як одна з ключових соціальних інституцій, агент змін, каталізатор розвитку, ініціатор і головний творець швидкого майбутнього та позначених ним реалій.

“Спочатку були міста” – цією фразою відомий французький історик, представник третього покоління школи Анналів Жак Ле Гофф розпочинає свою розвідку “Інтелектуали в Середні віки” [1, с. 7]. Дійсно, період XI–XIII сторіччя визначається тим, що центр суспільного життя переміщується в міста. Подібну просторову метаморфозу можна розглядати як радикальний розрив із природним буттям та властивою йому ретроорієнтованою циклічністю. Міста стають епіцентрами творення нової, “штучної” реальності, які створюють принципово нові форми

цивілізованого буття. Саме люди розуму, інтелектуали стають мозковим центром цього грандіозного проекту. “Інтелектуали XII сторіччя, які з’явилися в містах, що швидко розбудовуються, де все рухалося та змінювалося, знову запустили машину історії. Міста – це місця скупчення людей, які обтяжені ідеями, наче товаром, місця обмінів, ринків та перехресть інтелектуальної торгівлі” [1, с. 14]. “Міф машини”, як назвав сутність ефективної соціальної організації Луїс Мамфорд” [3], продовжив поступ європейської історії.

Це відбувається на фоні багатьох інших процесів, сукупну мозаїку яких Йохан Гейзинга назвав “осінню Середньовіччя” [7]. Як зазначає Елке Вейка, за період з 1050 до 1200 населення Європи подвоїлося, що призвело до втрати значною кількістю людей життєво необхідних засобів існування та відповідних інфраструктур. “Традиційні інституції не просто втрачали авторитет, а стрімко занепадали, залишаючи в населення відчуття розчарування та небезпеки. Значна кількість людей знялася з місць, часом утворюючи кримінальні угруповання, серед членів яких, до речі, було чимало студентів. У піснях вагантів та трубадурів звучить відкрита іронія стосовно церкви та її таїнств, а також королів, релігійних практик та християнського шлюбу. У той же час починається пошук “винуватців”. У 1007 році був спалений перший єретик, а в 1096 році розпочалися хрестові походи” [18, с. 291].

Джон Скотт вважає, що поява університетів як самоврядних корпорацій професорів і студентів була обумовлена потужними соціальними змінами, серед яких відродження меркантилізму, зростання населення міст та чисельності міського середнього класу, бюрократизація життя [17, с. 6]. Болонський університет, заснований на студентському самоуправлінні, став своєрідним прообразом для південних університетів, а Паризький університет, управління якого ґрунтувалося на професорському самоврядуванні, відповідно, для університетів північних регіонів Європи. Окреслена диференціація була запропонована у вже згадуваній фундаментальній праці Алана Коббана “Університети Середньовіччя: їх розвиток та організація” [11], яка побачила світ у 1975 році. Цей розподіл він запропонував на підставі вивчення інституційної історії університетів Салерно (який розглядається як “прото-університет”), Болоньї, Парижа, Оксфорда та Кембриджа.

У Середні віки нова вища навчальна інституція найчастіше називалася “Universitas Magistrorum et Scholarium” та “Studium Generale”. Як зазначає Алан Коббан, “Етимологія слова “університет” не має ніякого відношення до “універсального знання”. І це суто випадковий факт, що латинський термін “Universitas” було покладено в основу назви нової інституції. Упродовж XII, XIII та XIV століть термін “universitas” використовувався досить широко і зазвичай означав групу людей зі

спільними інтересами та незалежним правовим статусом, як-то гільдія ремісників або муніципальна корпорація. Стосовно суто академічної корпорації цей термін почав використовуватися не раніше кінця XIV та XV століть” [11, с. 22–23]. На думку цього дослідника, “найбільш адекватним терміном, що в Середні віки втілює концепцію університету, є “studium generale”. Перше задокументоване використання цього терміна відбувається в 1237 році щодо Університету Верчеллі, а в папських наказах “studium generale” в університетському контексті з’являється в 1244 або 1245 році за часів Інокентія IV” [11, с. 23–24].

Статус “studium generale” надавав організації певні права і привілеї, серед яких, як вважає Альдо Геуна, найважливішими були: “По-перше, право присуджувати магістерські та докторські ступені, які визнаються в усьому християнському світі. По-друге, університет не підпорядковувався місцевій світській та релігійній владі, він перебував від імператорською або папською протекцією. По-третє, спираючись на протиріччя між духовною та світською владою, університет мав фактичну автономію, апелюючи до певних універсальних норм та правил” [13, с. 40].

Після 1500 року Паризька модель університету поширюється в німецьких землях. До речі, на думку Жака Ле Гоффа, саме Париж відіграє центральну роль в історичних трансформаціях Пізнього Середньовіччя, причому: “реально або ж символічно він стає для одних містом-світочем, першоджерелом інтелектуальних радощів, а для інших – диявольським вертепом, де розбещеність отруєних філософією умів змішана з мерзотністю життя” [1, с. 20]. Згідно зі спостереженням Елке Вейка [18, с. 290] характерною рисою найстаріших університетів є те, що вони поступово “виростали” з певної освітянської традиції (ex consuetudine), тоді як пізніші університети були засновані відповідно до наказів (ex privilegio).

На різницю між північними та південними університетами, яка була досить суттєва, звертає увагу Пол Гріндлер. “Незважаючи на спільні риси, значні відмінності характерні для південних університетів, насамперед італійських, порівняно з північними університетами, особливо німецькими та англійськими. Італійські університети були зосереджені на викладанні права та медицини, в той час як у північних університетах вивчали переважно теологію та вільні мистецтва. Наприклад, у 1470 році в Болонському університеті викладали близько сорока професорів права, чотирнадцять професорів медицини, а також двадцять один викладач вільних мистецтв (логіки, філософії, математики). При цьому не було жодного професора теології. У 1520 році ми маємо вже сорок п’ять професорів права, двадцять вісім професорів медицини, двадцять п’ять викладачів вільних мистецтв і знов-таки жодного професора теології. У цілому, приблизно сімдесят п’ять відсотків італійських

професорів викладали право та медицину, близько двадцяти – вільні мистецтва і лише п'ять теологію. Навпаки, в північних університетах викладали обмежену кількість курсів з права та медицини. Так у німецьких університетах XVI сторіччя зазвичай працювало три або чотири професори медицини та права, в той час як загальна кількість викладачів перевищувала двадцять осіб. Ця пропорція характерна для університетів Відня, Гейдельберга та Лейдена. Ще менший обсяг медицини та права викладався в англійських університетах. Наприклад, у XVI сторіччі в Оксфорді щорічно викладали один або два професори медицини та один професор права. В університеті Віттенберга в 1536 році було чотири професори теології, три професори медицини, четверо професорів права та одинадцять викладачів вільних мистецтв” [14, с. 5–7]. Як наслідок цих відмінностей, вважає Пол Гріндлер, “італійські університетські професори змінили академічну реальність завдяки запровадженню принципів інноваційного дослідження, а німецькі університети та їх професори змінили Європу внаслідок створення протестантської Реформації” [14, с. 14].

У контексті Пізнього Середньовіччя університетська місія вбачається насамперед у *навчанні студентів*, у своєрідній трансляції знання з минулого в теперішній час за допомогою “посвячених” у це знання професорів. Ця тенденція продовжується в добу Відродження. Онтологічний пріоритет минулого в цьому зв'язку є незаперечним, а процес навчання перетворюється на прилучення потенційного адепта до певної сталої та непорушної традиції. Таким чином, університети продовжують традиції монастирських шкіл, які з'явилися раніше та мали на меті навчання основним положенням християнського віровчення. “Університет був породженням європейського Середньовіччя, більш того, породженням монастирів і монастирських шкіл, тому його принципами з самого початку стали християнський та філософський універсалізм. І в цьому сенсі вже середньовічний університет установив певну конфігурацію геополітики знання, під гнітом якої світ існує і зараз”, – вважає сучасна російська дослідниця університетської проблематики Мадіна Глостанова [5, с. 180].

Аналізуючи попередню історію розвитку європейської освіти, Ендрю Люс зазначає: “Середньовічні університети постали в XII сторіччі на основі чернечих та соборних шкіл епохи раннього Середньовіччя. Ці ж школи, у свою чергу, акумулювали елементи освіти класичної римської давнини після колапсу пізньої античності в п'ятому і шостому сторіччях нашої ери, коли регіон, який згодом назвуть Західною Європою, вийшов з-під влади адміністрації Римської імперії. Одним із тих, хто стояв у витоків створення монастирських шкіл, був на початку VIII сторіччя Преподобний Беда з Носамбрії. Крім численних богословських та

історичних праць, його перу належать підручники з граматики та риторики – двох предметів, які, поряд із діалектикою, формують тривіум (“trivium”), початкову частину середньовічної освітньої програми, яка, власне, і викладалася в чернечих школах. Тривіум передбачав, що учень навчиться читати, писати та думати латинською мовою, і, таким чином, отримає доступ до Святого Письма та літургічних обрядів латинської церкви, а також до латинської класики. Після тривіуму йшов квадривіум (“quadrivium”) – музика, арифметика, геотермія і астрономія, який завершував цикл вільних мистецтв, *artes liberales*. Цей рівень був представлений у чернечих школах дуже нерівномірно, зокрема деякі праці Беди увійшли до програми квадривіума, насамперед праці, присвячені метриці (як частина музики) та системі вираховування великодніх свят, які включали знання з астрономії. Саме ці навчальні компоненти успадкували середньовічні університети” [15, с. 70].

Чому монастирські школи втратили в XII сторіччі свою монополію на навчання? На думку Філіса Рідлі, саме в цей час внаслідок численних реформ у церковних орденах ченці втратили право викладати знання стороннім. “Внаслідок цього освіта для тих, хто не належить до чернечих орденів, стало прерогативою шкіл при соборах, тобто освіта була “виштовхнута” в публічну сферу. Цей розподіл між ченцями та світськими кліриками був поглиблений ще одним фактором – зростанням середньовічних міст. Ця зміна значно сприяла створенню більш урбанізованого і мобільного суспільства, аніж ті, що існували впродовж попередніх століть” [16, с. 47].

Ця орієнтація на минуле цілком відповідає реаліям статичного контексту історичного часу, який я розглядаю як характерний стан епохи Середньовіччя, та темпоральної “позаконтекстуальності” епохи Відродження, що приходить йому на зміну [2]. Статичний контекст історичного часу вимагає від людини постійного співвідношення з минулим, як джерелом чистого, правильного, досконалого. Християнська версія цього минулого репрезентована історіями Старого Заповіту та народженням, життям, смертю та воскресінням Ісуса. Але співвідношення з майбутнім, можливо, в дещо латентному вигляді, вже присутнє в християнстві та втілено в есхатологічному вченні про друге пришестя Христа – вже не як спасителя, а як судді цього світу. Задля уникнення цього страшного покарання слід покласти плотське, земне, матеріальне життя на вівтар служіння потойбічному. Дане співвідношення з майбутнім рано чи пізно повинне було привести до руйнації досить сталого статичного контексту Середньовіччя. Це цілком діалектично відбулося в процесі прориву до “позаминулого” античного контексту, коли відповідна дуплікація “ретроеталонів” радикально підірвала монополію

єдиної та непорушної істини та призвела до “позаконтекстуальності” епохи Відродження як історичної передумови переходу до нового, орієнтованого на майбутнє динамічного контексту в наступну добу.

Та, окрім трансляції змістовних знань з минулого, процес навчання базувався на оволодінні схоластичними техніками класифікації, аналізу, наведення аргументації. “Так розвивалася схоластика, наставниця строгості, натхненниця оригінальної думки, що підкоряється законам розуму. Вона залишила суттєвий слід у західному мисленні, яке саме завдяки схоластиці зробило один з рішучих кроків вперед”, – підкреслює Жак Ле Гофф [1, с. 87]. Він також наводить вислів відомого представника неотомізму Етьєна Жільсона: “Неможливо зрозуміти картезіанство, постійно не порівнюючи його зі схоластикою, яку воно ігнорувало, в лоні якої воно виникло і продовженням якої воно, можливо, було, адже асимілювало саме цю традицію” [1, с. 88].

Подібний крен у технології мислення дозволяє стверджувати, що поступово відбувається певна емансипація розуму від тотальної домінації християнської доктрини. А емансипований розум навряд чи може задовольнятися минулими, самодостатніми і догматично обмеженими знаннями, насолоджуючись лише відповідними спекуляціями з ними. Рано чи пізно він звернеться до оточуючої реальності як нескінченного джерела знань, що надходять з майбутнього. Пізніше англійський філософ Френсіс Бекон висловить сутність цієї драматичної трансформації у відомому афоризмі “Scientia Potentia Est”, “знання є силою”, причому, додає від себе, силою чи не наймогутнішою з точки зору потенціалу цивілізаційного розвитку. “Університет стає місцем, де влада – церковна чи світська – інкорпорується в існуючу систему знання”, – констатує Філіс Рідлі [16, с. 48].

Джон Скотт зазначає: “Організаційно середньовічні університети були подібними до сучасних. Це були легальні корпорації з правом надавати бакалаврські, магістерські та докторські ступені. Ступінь дозволяв магістру мистецтв офіційно викладати. Серед інших складових можна назвати наявність навчальних програм, екзамени, ритуал посвячення в студенти” [17, с. 7]. Тобто практично з моменту появи університету виникає його певна універсальна модель, структурна матриця, що не піддається корозії часу впродовж багатьох століть. Подібна сталість свідчить про адекватність університету на інституціональному рівні вимогам часу, незважаючи на радикальні трансформації останнього. Університет як інституція прийшов в європейську історію, зайнявши в ній чільне місце.

На думку Жака Ле Гоффа, як типову модель університетської корпорації XIII сторіччя можна розглядати Паризький університет. Він

складався з чотирьох факультетів: вільних мистецтв, канонічного права, медицини та теології. Три вищі факультети – права, медицини та теології – управлялися регентами на чолі з деканом. Факультет мистецтв, на якому навчалася більшість студентів, поділявся на нації: французьку, пікардійську, норманську та англійську, кожну з яких очолював прокуратор. У свою чергу, ці чотири прокуратори були помічниками ректора, який очолював факультет мистецтв. Поступово ректор факультету мистецтв стає керівником університету, який має право розпоряджатися фінансами та головує на засіданнях генеральної асамблеї. На відміну від Паризького університету, в Оксфорді була відсутня посада ректора. Натомість керівником англійці обирали канцлера. З 1274 року там також було скасовано систему націй. Специфікою Болонського університету було те, що університетську корпорацію складали лише студенти. У цілому ж, вважає Жак Ле Гофф, “могутність університетської корпорації спиралася на три головні привілеї: автономну юрисдикцію, право на страйк та можливість зміни місця перебування та монополію на присудження вчених ступенів [1, с. 67–68]. На думку французького історика, базова університетська освіта продовжувалася приблизно 6 років та включала в себе вивчення “вільних мистецтв”: граматики, діалектики, риторики, арифметики, геометрії, музики, астрономії. Ці мистецтва опановували студенти у віці між 14 та 20 роками. Потім, у віці між 20 та 25 роками вони вивчали медицину та право. Найдовше треба було вивчати теологію – для отримання посади доктора теології в Паризькому університеті існував навіть віковий ценз – 35 років [1, с. 69]. Враховуючи те, що, за даними Б. Філіппова та А. Ястребицької [6], середня тривалість життя в цю епоху не перевищувала 32 роки, цей ценз вражає. До речі, дуже довга тривалість навчання, а також те, що теологічні знання мають менше практичне значення, ніж медичні та юридичні, на думку Філіса Рідлі [16, с. 48], обумовила той факт, що теологічний факультет за популярністю поступався медичному та юридичному.

Університетський ступінь у Середні віки вважався значним досягненням, яке відкриває чудові перспективи для подальшої кар’єри. Естрік Габріел наголошує: “Отримання звання магістра чи доктора сприяло значному підвищенню статусу. Це звання надавало доктору такі ж самі привілеї, як походження для знаті. Так, у Відні в 1388 році доктори Святого Письма мали рівний статус із представниками найвищої аристократії” [12, с. 5]. Цей високий престиж викладацької професії знаходить відображення у назві співробітників університету: “За часів Фрідріха Барбароси викладачів цивільного права називали *domini* (господа), а всіх інших викладачів *magistri* (магістри). В італійських університетах викладачів цивільного та канонічного права називали *doctor* (доктор).

У Парижі титул магістра використовувався для позначення викладачів факультету вільних мистецтв. У Пізньому Середньовіччі титул доктора використовувався для тих, хто викладав на вищих факультетах: правничому, медичному та теологічному” [12, с. 5]. Вражаючим був і соціальний захист колишніх викладачів університетів: “Статут факультету канонічного права Паризького університету 1492 року відзначав, що працювати повинні молоді, старі ж повинні насолоджуватися відпочинком. Згідно зі статутами, магістр, який пропрацював 20 років, може покинути викладацьку роботу, зберігаючи всі колишні права та привілеї – від отримання платні до участі в університетських святкуваннях з вином та делікатесами” [12, с. 17].

На підставі вивчення університетських статутів та інших документів Естрік Габріел [12, с. 9–10] також формулює сім рис ідеального магістра епохи Середньовіччя. Це:

1. Комбінація глибокої вченості та вражаючих чеснот, оптимальний баланс між інтелектуальним способом життя та аскетичною поведінкою.
2. Мудрість у пошуках спасіння для себе та своєї аудиторії при допомозі навчання, створення атмосфери миру та злагоди серед найближчого оточення та знання кордонів своєї дисципліни та їх суворе дотримання.
3. Твердість та стабільність у характері та повсякденній поведінці.
4. Підкорення статутам та обраним керівникам корпорації.
5. Благочинна діяльність, яка походить з корпоративної та духовної практики милосердя та об’єднує різних людей.
6. Повага з боку інших завдяки творчій ерудиції та батьківському, доброзичливому ставленні до студентів.
7. Вбрання у відповідний одяг, який відображає не лише магістерський статус, а й приналежність до конкретного університету та відповідне місце в його ієрархії.

На думку Пола Гріндлера, спільними рисами університетів цього історичного періоду були: “Латина як мова текстів, лекцій, диспутів та екзаменів. При викладанні логіки, натурфілософії та метафізики професори спиралися на Арістотеля. При викладанні медицини вони коментували Гіппократа, Галена та Авіценну. Професори-юристи детально розглядали *Corpus juris civilis* та *Corpus juris canonici*. Лекції з теології спиралися на *Sententiarum libri quattuor* Петра Ломбардського та Біблію. Пізніше в контексті гуманістичних цінностей на факультеті вільних мистецтв студентам стали читати лекції про творчість Вергілія, Цицерона та інших римських та грецьких авторів. Студенти кілька років повинні були відвідувати лекції перед тим, як отримати можливість скласти іспити на отримання звання” [14, с. 4].

Отже, епоха Пізнього Середньовіччя стала часом народження університету як соціального інституту, безпосередньо причетного та принципово важливого для розуміння подальшого розвитку європейської цивілізації. Процес народження університету охоплює період XI–XIII сторіччя та збігається з другою “культурною кристалізацією” (Бьорн Вітрок [19]) європейської історії, коли радикально переосмислюється місце людини у Всесвіті, фундаментальні передумови її існування, форми сприйняття дійсності та інтелектуальної рефлексії, сутнісні системи взаємодії з історичним часом. Першою подібною кристалізацією стала ідентифікована Карлом Ясперсом [9] епоха “осьової доби”, яка тривала з IX до II сторіччя до нашої ери та знаменувала перехід людства від міфологічної свідомості до раціонального мислення. Це знайшло відображення у виникненні великих релігійних та філософських систем. Фактично, саме в цей період відбувається перехід від міфу до логосу з відповідним народженням історії як специфічного типу критичної рефлексії минулого.

У темпоральному відношенні університет виникає як механізм ретрансляції знань, які мають практичне значення, з минулого в теперішнє. Але, на відміну від панівної соціальної інституції епохи Середньовіччя – церкви, він транслює ці знання заради майбутнього. Знання в університеті отримують інструментальний, прагматичний вимір, безпосередньо пов’язаний зі зміною темпоральної орієнтації європейської цивілізації. Університет є одночасно атрибутом та результатом цієї зміни. Він асимілює та акумулює інтелектуальні техніки, напрацьовані в рамках схоластики, та екстраполює їх за межі сталого догматичного контексту християнської догми та доктрини. Емансипований людський розум, озброєний відповідними техніками, вже готовий “накинутися” на оточуючий матеріальний світ, він вже відчуває, що “знання є силою”. А інтелектуал епохи Пізнього Середньовіччя імпліцитно несе темпоральну орієнтацію на майбутнє як універсальний творчий імпульс, який згодом закладе підґрунтя для вражаючих темпів техніко-технологічного розвитку. Тож як соціальна інституція університет чи не в найчистішому вигляді втілює цей темпоральний виклик епосі Середньовіччя та віддзеркалює основні інтенції Нового часу, з усіма його численними перевагами та вражаючими недоліками.

У просторовому відношенні університет – це атрибут і результат підйому міст, міського життя. Він опосередковано свідчить про відхід у тінь та початок поступового занепаду аграрної цивілізації з її прив’язкою до консервативних, рутинних технологій, з її циклічним сприйняттям часу, в якому немає нічого нового, з її культом минулого та святістю традиції. Міста ці, за висловом Жака Ле Гоффа, “великі та шумні фабрики, що гудуть чисельними ремеслами” [1, с. 49], повинні

були віднайти університет як інтелектуальний центр цієї нової спільноти, як місце, де концентрується, формується та звідки поширюється знання, як мозок, на який замкнена нервова система нової соціальності, що лише народжується. Будівля університету, храму науки, постає поруч з будівлею церкви, храмом Божим, щоб, якщо вірити тезі Освальда Шпенглера [4], визначати своїми архітектурними формами конфігурацію свідомості прийдешніх поколінь. Слід відзначити, що університет вдало вписався і в соціальну топографію тієї доби, граючи на протиріччях між світською та духовною владою, та, відповідно, отримуючи преференції від цих двох ключових центрів впливу.

Висновки. Отже, університет ще тоді, у Пізньому Середньовіччі, зайняв своє місце в історії. Причому це було, є та, сподіваюся, ще нескінченно довго буде місце привілейоване, таке, що безпосередньо впливає на характер та напрям руху Її Величності Історії.

Література

1. Ле Гофф Жак. Интеллектуалы в Средние века / Жак Ле Гофф. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 160 с.
2. Курбатов С. Историчний час як детермінанта творчого процесу / С. Курбатов. – К. : Інформаційні системи, 2009. – 172 с.
3. Мамфорд Л. Миф Машины / Л. Мамфорд. – М. : Директ-медиа, 2007. – 800 с.
4. Самосознание европейской культуры XX века : Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М. : Политиздат, 1991. – 366 с.
5. Глостанова М. В. Судьба университета в эпоху глобализации / М. В. Глостанова // Знание. Понимание. Умение. – 2005. – № 3. – С. 180–185.
6. Филиппов Б. Европейский мир X–XV веков [Электронный ресурс] / Б. Филиппов, А. Ястребицкая. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Filipp/index.php
7. Хейзинга Й. Осень Средневековья / Й. Хейзинга ; пер. с нидерл. – М. : Наука, 1989. – 763 с.
8. Шестов Л. Сочинения : в 2 т. / Л. Шестов. – М. : Наука, 1993. – Т. 1. – 668 с.
9. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс ; пер. с нем. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.
10. A History of University in Europe. Volume I. Universities in the Middle Ages. Cambridge University Press, 1992. – 506 p.
11. Cobban Allan B. The Medieval Universities: their Development and Organization / Allan B. Cobban. – London, Methuen, 1975. – 264 p.
12. Gabriel Astrik L. The Ideal Master of the Mediaeval University / Astrik L. Gabriel // The Catholic Historical Review. – Vol. 60. – № 1 (Apr., 1974). – P. 1–40.
13. Geuna Aldo. The Economics of Knowledge Production. Funding and the Structure of University Research. Edward Elgar, 1999. – 206 p.
14. Grendler Paul F. The Universities of the Renaissance and Reformation / Paul F. Grendler // Renaissance Quarterly. – Vol. 57. – № 1 (Spring, 2004). – P. 1–42.
15. Louth Andrew. Theology, Contemplation and the University / Andrew Louth // Studies in Christian Ethics, 2004. – 17 : 69. – P. 69–79.
16. Riddle Phyllis. Political Authority and University Formation in Europe, 1200–1800 / Phyllis Riddle // Sociological Perspectives. – Vol. 36. – № 1 (Spring, 1993). – P. 45–62.

17. Scott John C. The Mission of the University: Medieval to Postmodern Transformations / John C. Scott // The Journal of Higher Education. – Vol. 77. – № 1. – Special Issue: Moving into the Next 75 Years (Jan.-Feb., 2006). – P. 1–39.
18. Weik Elke. The emergence of the university : A case study of the founding of the University of Paris from a neo-institutionalist perspective / Elke Weik // Management & Organizational History. – 2011. – № 6. – P. 287–310.
19. Wittrock Bjorn. Social Theory and Global History: the Three Cultural Crystallizations / Bjorn Wittrock // Thesis Eleven. – 2001. – № 65. – May. – P. 27–50.

Отримано 01.06.2012

Summary

Kurbatov Sergiy. The Causes of Origin and Specific Features of the First European Universities.

The paper is devoted to the analyses of the processes of establishing of this social institution and its organizational and institutional peculiarities. Author observed the processes of the origin of the first universities through temporal and spatial contexts. In temporal context university is a kind of mechanism of transmitting knowledge from past to present; in spatial context the origin of university is connected with the moving of the main form of economical, social and cultural activities to cities. Main trends of university education in late Middle Ages, which was the birth of the university as a social institution, directly involved and crucial for understanding the further development of European civilization are traced. Topical aspects of university education in past and present are highlighted.

Keywords: *university, intellectuals, temporal context, spatial context.*

УДК 165.43

Андрій ЛЕБІДЬ

ІСТИНА БУТТЯ ТА БУТТЯ ІСТИНИ: РОЗМИСЛИ ПРО НОВІ СМИСЛИ СТАРИХ ПОНЯТЬ

У статті автор аналізує основні інтерпретації поняття істини. Представлені способи осмислення кризи в його сприйнятті та оцінці істини. Також досліджуються проблеми осмислення суті філософії в первісному давньогрецькому сенсі, яка розуміється як особливий спосіб осягнення Істини.

Ключові слова: *Істина, філософія, четвірка, емпірія, феорія, алетейя.*

Постановка проблеми. Проблема Істини – хрестоматійна проблема: таке уявлення склалося не без певного відчуття безсилля дати належну їй дефініцію (якщо така взагалі можлива). Свідомо вживаючи слово “Істина” з прописної літери, автор тим самим підкреслює її універсальний, а не інструментальний характер. Здебільшого Істина “розкривається” в контексті логічних засобів інтерпретації, в той час коли, як на мене, її необхідно мислити в межах онтологічної парадигми.